

УДК 336.14

СУТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ БЮДЖЕТ ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ У РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Римарська Н.І., Корягін М.В.

Розкрито зміст категорії “бюджет”, доповнено визначення “бюджету” через виконувани ним функції. Встановлено значення та місце бюджету в ринковій економіці, його взаємозв’язок із соціально-економічними процесами та напрямками реалізації бюджетної політики.

Ключові слова: бюджет, функції бюджету, бюджетна політика, напрями реалізації бюджетної політики, бюджетний механізм, елементи бюджетного механізму, фактори формування та використання бюджету, напрями впливу на формування і використання бюджету.

ВСТУП

Проблема щодо правильного визначення суті та змісту поняття “бюджет” займає надзвичайно важливе місце в соціально-економічному житті будь-якої країни, адже вони торкаються безпосередньо інтересів усіх членів суспільства. Успішне розв’язання проблем “бюджету” можливе лише за умови правильного розуміння його сутності, усвідомлення ролі та місця в економіці.

Широке коло питань, пов’язаних із бюджетом та бюджетними відносинами висвітлили такі вітчизняні науковці, як Булгакова С., Ермоленко Л., Кириленко О., Пасічник Ю., Василик О., Юрій С. та ін. Однак, незважаючи на сталий інтерес до цієї проблеми, безліч її аспектів залишається недостатньо вивченими та потребують подальшого опрацювання. Серед науковців немає єдиної думки щодо розуміння сутності категорії “бюджет”, його ролі та значення в соціально-економічному житті суспільства, що й зумовлює актуальність досліджуваної проблеми.

Метою роботи є визначення сутності категорії “бюджет”, його місця та ролі в ринковій економіці.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Бюджет – надзвичайно складна та багатогранна категорія, тому серед науковців відсутній єдиний підхід щодо тлумачення його змісту, ролі та місця у системі фінансових відносин. Проаналізувавши широке коло поглядів стосовно трактування категорії “бюджет” в сучасній вітчизняній і зарубіжній літературі, ми дійшли висновку, що бюджет як економічну категорію доцільно розглядати з трьох позицій:

- за економічним змістом;
- за матеріальним змістом;
- за формою прояву.

За економічним змістом бюджет можна розглядати як складну систему фінансових відносин, що виникають між державою, з одного боку, та фізичними і юридичними особами – з іншого, з приводу формування й використання централізованого фонду грошових ресурсів, призначеного для забезпечення виконання функцій і завдань загальнодержавного масштабу. За матеріальним

змістом бюджет доцільно розглядати як централізований фінансовий фонд держави, який за кількісними параметрами відповідає сумі фактично мобілізованих і проведених державним казначейством джерел доходів та джерел фінансування. За формою прояву бюджет – основний фінансовий план держави, в якому відображають надходження й видатки державного апарату та місцевих органів влади.

Більш повно сутність бюджету розкривається через виконувані ним функції – розподільчу і контрольну.

Через розподільчу функцію бюджету держава зосереджує в своїх руках усі джерела грошових надходжень з метою подальшого їх перерозподілу. Сфера дії цієї функції досить значна, що пояснюється участю в бюджетних відносинах усіх членів суспільства. З огляду на розподільчу функцію бюджету притаманні такі властивості: по-перше, бюджет є особливою формою перерозподільчих відносин, пов'язаних з відокремленням у розпорядження держави частини національного доходу та його використанням для задоволення потреб усього суспільства й окремих його державно-територіальних формувань; по-друге, за допомогою бюджету відбувається перерозподіл національного доходу між сегментами національної економіки, територіями країни, сферами суспільної діяльності, окремими верствами населення; по-третє, пропозиції бюджетного перерозподілу вартості визначаються потребами розширеного відтворення загалом і завданнями, що стоять перед суспільством на кожному етапі його розвитку; по-четверте, галузь бюджетного розподілу посідає чільне місце у складі державних фінансів, що зумовлено провідною роллю бюджету порівняно з іншими сферами й ланками фінансових відносин [4, с. 271].

Сутність контрольної функції полягає в тому, що суспільство контролює та вирівнює бюджетний розподіл. Виконання цієї функції сприяє ефективному руху бюджетних ресурсів як у частині їх формування, так і в частині розподілу та використання. Бюджет як економічна категорія, характеризується певними ознаками (рис. 1).

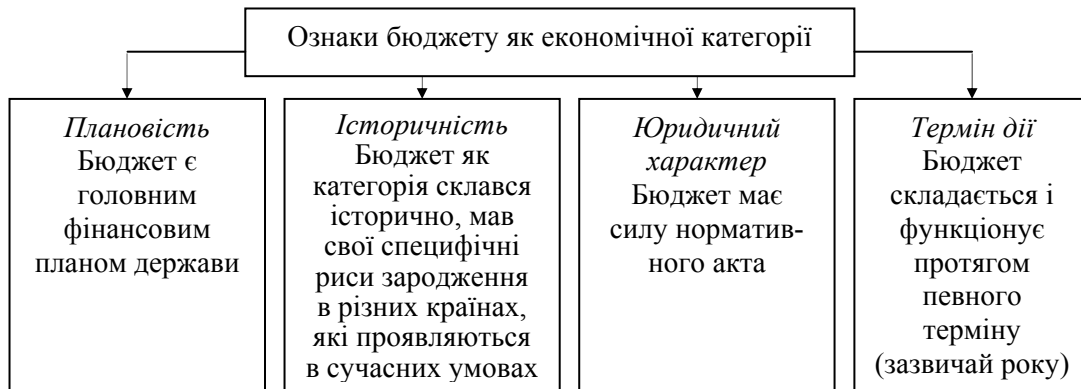

Рис 1. Ознаки бюджету як економічної категорії.

Спробуємо визначити роль та місце бюджету в ринковій економіці, його взаємозв'язок із соціально-економічними процесами та напрямками реалізації бюджетної політики.

Сучасний квазіринковий механізм господарювання спрямований на розвиток економічного аспекту діяльності людини і майже не зачіпає соціального. Він не в змозі забезпечити вирішення таких проблем: фінансування соціальних гарантій населенню, утримання установ і закладів соціально-культурної сфери, розвиток наукомістких технологій, здійснення фундаментальних досліджень у малорентабельних, але суспільно важливих сферах діяльності, підтримання функціонування складних і ризикових програм (океанографічні, космічні дослідження) тощо. Такі питання, які не спроможне вирішити ринкове середовище, бере на себе держава, використовуючи різні методи. Бюджетні питання держава регулює за допомогою бюджетної політики.

Бюджетна політика – це сукупність державних заходів, спрямованих на зміцнення доходної частини державного бюджету, посилення соціальної спрямованості видатків бюджету, створення умов макроекономічної стабілізації [2]. Розробляється та реалізується бюджетна політика органами законодавчої і виконавчої влади відповідного рівня із залученням вітчизняних та зарубіжних практиків і науковців.

На сучасному етапі бюджетну політику доцільно ревізувати за такими напрямками:

- сприяння процесу збалансованості макроекономічної стабілізації, подоланню інфляції та структурній перебудові економіки;
- здійснення податкової політики в напрямі стимулювання вітчизняних товаровиробників та зменшення податкового навантаження на них;
- здійснення структурних реформ за критерієм економічного зростання;
- формування взаємовідносин у бюджетній сфері у напрямі забезпечення самостійності місцевих бюджетів;
- оптимізація рівня бюджетного дефіциту, державного боргу та пошук джерел їх фінансування;
- пошук додаткових джерел доходів бюджету.

Практична реалізація бюджетної політики здійснюється через бюджетний механізм, під яким розуміють сукупність форм, методів, засобів, які застосовує держава з метою організації бюджетних відносин і забезпечення належних умов для економічного й соціального розвитку [1, с. 19]. Головними елементами бюджетного механізму є: бюджетне планування й регулювання, фінансові показники, нормативи, ліміти, резерви, система управління коштами бюджету (табл. 1). Таким чином, бюджет, на основі розробленої бюджетної політики, використовуючи бюджетний механізм, впливає на соціально-економічні процеси в суспільстві.

Бюджетне регулювання соціально-економічних процесів може здійснюватися як прямими, так і непрямыми методами. Прямі методи охоплюють законодавчі та інструктивно-нормативні документи, які безпосередньо регулюють правові відносини суб'єктів бюджетних відносин.

Таблиця 1

Складові елементи бюджетного механізму

Елементи бюджетного механізму	Сутність
Бюджетне планування й регулювання	Визначаються фінансові можливості держави щодо фінансового забезпечення розвитку соціально-економічної сфери.
Фінансові показники	Узагальнюючі: доходи і видатки, державний борг, рівень інфляції. Індивідуальні: рівень витрат бюджету на одного жителя, величина податків, які сплачує один працівник
Нормативи	Характеризують певний рівень забезпечення видатків, різних видів витрат фінансових ресурсів
Ліміти	Є певним обмеженням на витрати в інтересах держави, підприємств, населення країни
Резерви	Мають на меті нейтралізувати дію непередбачуваних обставин у майбутньому, тимчасові касові розриви під час виконання бюджету
Система управління коштами бюджету	Держава в особі її законодавчих і виконавчих органів влади встановлює методи розподілу національного доходу, форми грошових заощаджень, регулює види платежів, визначає принципи і напрями використання бюджетних коштів

Прямим способом регламентуються податкові платежі до бюджету, їх ставки, пільги, механізм сплати, відповідальність за порушення фіскально-економічного законодавства.

До непрямих методів потрібно віднести дії державних фінансово-економічних органів в галузі перерозподілу бюджетних ресурсів, визначення структури формування надходжень до бюджетів усіх рівнів, основних напрямів їх використання, регулювання міжбюджетних відносин шляхом різного роду фінансових трансфертів. Бюджет відіграє важливу роль у сфері реалізації соціальних функцій держави, оскільки через бюджет фінансують такі складники соціальної сфери, як освіта, культура, охорона здоров'я, підготовка кадрів, фізична культура і спорт, соціальний захист населення, виплата окремих видів пенсій.

Бюджет перебуває у тісному взаємозв'язку із зовнішнім середовищем. Він не лише впливає на соціально-економічні процеси, а й сам зазнає впливу конкретних факторів, які, на наш погляд, доцільно розглядати з позицій об'єктивності й суб'єктивності (рис. 2), а також за напрямами – економічні, соціальні, політичні (рис. 3).

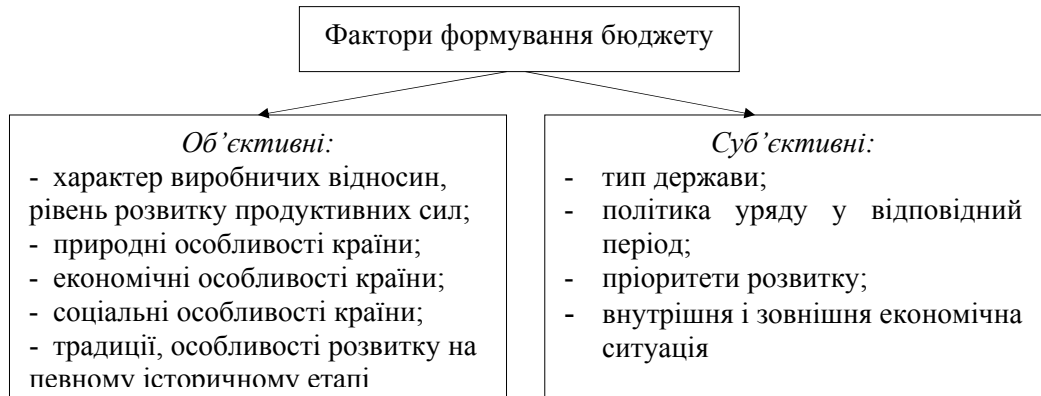

Рис 2. Об'єктивні і суб'єктивні фактори формування і використання бюджету.

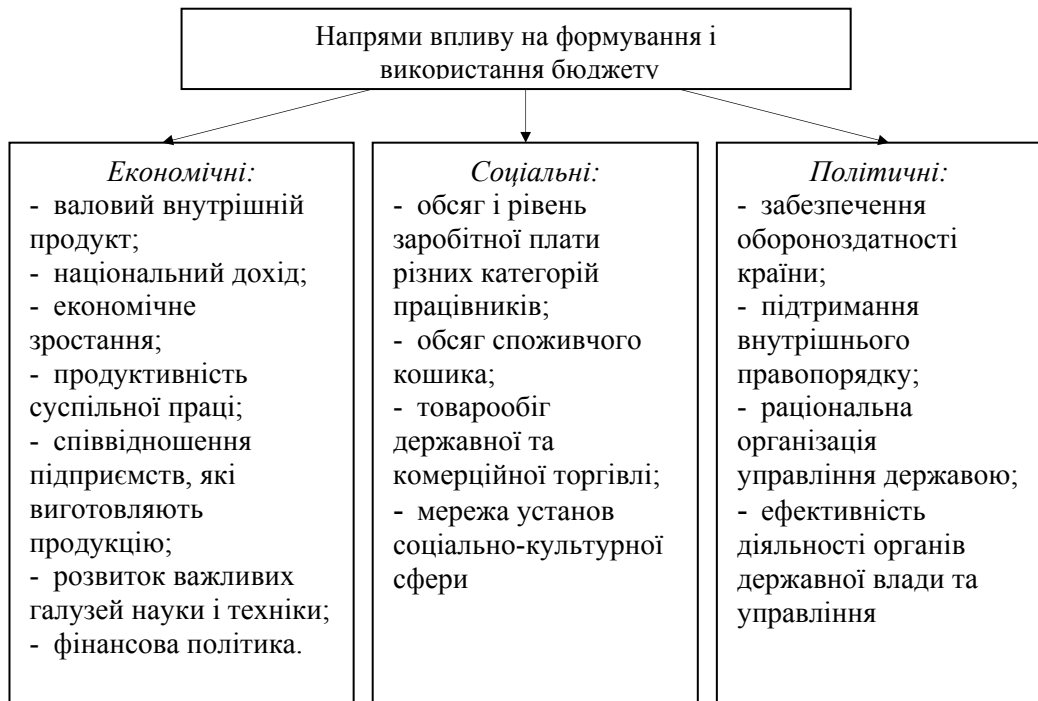

Рис 3. Напрями впливу на формування та використання бюджету держави.

ВИСНОВКИ

Бюджет як економічну категорію доцільно розглядати з трьох позицій: за економічним змістом – як систему фінансових відносин між державою та юридичними і фізичними особами з приводу формування і використання

централізованого фонду фінансових ресурсів; за матеріальним змістом – як централізований фінансовий фонд; за формою прояву – як основний фінансовий план держави. Більш повно сутність бюджету розкривається через виконувані ним функції – розподільчу і контрольну.

В умовах сьогодення бюджет відіграє центральне місце в соціально-економічному житті кожної держави, оскільки сучасний квазіринковий механізм господарювання спрямований на розвиток економічного аспекту діяльності людини і майже не зачіпає соціального. Він не в змозі забезпечити вирішення цілої низки проблем соціально-економічного характеру – фінансування соціальних гарантій населенню, утримання установ і закладів соціально-культурної сфери, розвиток наукомістких технологій, здійснення фундаментальних досліджень малорентабельних, але суспільно важливих сфер діяльності, підтримання функціонування складних і ризикових програм тощо. Вирішення усіх цих проблем вирішується через бюджет за допомогою бюджетної політики.

Список літератури

1. Булгакова С. О. Бюджетна система України: опорний конспект лекцій / С. О. Булгакова, Л. В. Єрмоленко. – К.: Вид-во КФТЕУ, 1999. – 109 с.
2. Бюджетна політика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uk.wikipedia.org>.
3. Василик О. Д. Державні фінанси України : підручник / О. Д. Василик. – К.: НІРС. – 2000. – 416 с.
4. Кириленко О. П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика) / О. П. Кириленко. – К.: Вид-во НІОС, 2000. – 384 с.
5. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України та зарубіжних країн : навч. посібн. / Ю. В. Пасічник. – К.: Вид-во "Знання-Прес", 2002. – 495 с.
6. Юрій С.І. Бюджетна система України: навч. посібн. / С.І Юрій, Й.М. Бескид. – К.: Вид-во НІОС. – 2000. – 400 с.

Рымарская Н.И., Корягин М.В. Смысл и значение понятия бюджет как экономической категории в рыночной экономике / Рымарская Н.И., Корягин М.В. // Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. Серия: Экономика и управление. – 2011 – Т. 24 (63). № 2 - С. 155-160.

Раскрыто содержание категории "бюджет", дополнено определение "бюджета" через выполняемые им функции. Определены роль и место бюджета в рыночной экономике, его взаимосвязь с социально-экономическими процессами и направлениями реализации бюджетной политики.

Ключевые слова: бюджет, функции бюджета, бюджетная политика, направления реализации бюджетной политики, бюджетный механизм, элементы бюджетного механизма, факторы формирования и использования бюджета, направления влияния на формирование и использование бюджета.

Rymarska N.I., Koryagin M.V. Essence and role the concept of budget as an economic category in a market economy / Rymarska N.I., Koryagin M.V. // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. – Series: Economy and Management. – 2011. - Vol. 24 (63), № 2. – P. 155-160.

The definition of category "budget" is exposed; the definition of "budget" is complemented by its functions. Certainly role and place of budget in a market economy are determined, its correlation with social and economic processes and directions of realization of budgetary policy.

Keywords: a budget, functions of budget, budgetary policy, directions of realization of budgetary policy, budgetary mechanism, elements of budgetary mechanism, factors of forming and using of budget, directions of influence on forming and using of budget.

Статья поступила в редакцию 28. 08. 2011 г.